

XI. HAFTA

XI. Hafta tartışma metinleri: Sartre. Existentialism Is a Humanism
Sarte. Being and Nothingness

Jean Poul SARTRE

Bir “özgürlük filozofu” olarak tanıtılmaktadır. Kendini varoluşçu olarak tanıtan ilk filozoftur. Ona göre, 20.yy insanı, terkedilmiş, endişe içinde ve mutlak özgürlüğe mahkûm edilmiş insandır. İkinci döneminde, varoluşçuluk ile Marksizmi birleştiren bir dolayım bulmaya çalışmıştır.

Sartre’in varoluş felsefesi, çağın entelektüel ‘skandalı’dır. İlk kez varoluşun anlamı öne çıkmaya başlamıştır. Varlık sorusunu gündeme getiren Heidegger ise bunu özgürlük sorunu ile bağdaştıran Sartre’dır. Husserl’in görüngübilim yöntemini varoluşçu biçimde dönüştürmüştür. Radikal hümanizmi destekler. Sartre’a göre, felsefenin merkezine insan varoluşu oturtulmalıdır. Anlam, Varlık’ın armağanı değil, insanın oluşturduğu bir şeydir. İnsan, kendi dışına taşan ve kendini kendi varoluş süreci ile yapılandıran varlıktır. Doğru, insan varoluşu dışında bir varlık-bilgisine dayanmaz. Her bireyin özgürce seçtiği eylemlerin toplamı onun için ne ifade ediyorsa, o hakikattir. İnsan, yapıp etmelerinin toplamıdır. ‘Doğru’, ‘Gerçek’, ‘Hakikat’ bunun dışında aranacak bir şey değildir.

Sartre, geleneksel felsefedeki anlam ve anlam dizgesinin ortaya çıkışına sert bir tepki ile yola çıkar. Herkesin öznel bilinci vardır ve tek kaynak da budur. Birey, kendi değerlerini yaratabilir ve böylelikle “Avrupa Değerleri”nin yarattığı umutsuzluktan kurtulmak olanaklı hale gelir. Kalabalıklar, aslında hakikatin dışındadır. Hakikat, öznel ve yaşam deneyimleri ile yeniden yaratılabilen bir şeydir. Nesnel bir değerler ölçütü yoktur. Bu, görüngübilimsel varoluşçuluğun radikal bir yorumudur.

Sartre, otantikliği kökensel varlıkbilimin kökeni olarak değil, antropolojik bir temel olarak görür. Otantik olarak varolmak, varoluşun özden önce geldiğinin kavranmasıdır. Platon’dan Kant’a kadar felsefede, özün varoluşu öncelediği yönünde bir düşünce geliştirilmiştir. Bu modele göre, insanın bir doğal yapısı, karakteri vardır. Yitimsel varoluşun tek işlevi, bu doğayı gerçekleştirmektir. Sartre geleneksel anlayışa “ciddiyet” adını verir. Bu yaklaşımda, önceden belirlenmiş bir rolün / yazgının inançla gerçekleştirilmesi, varoluş olarak görülür. Bununla ‘özgür olmak’, ‘seçmek’ ve ‘sorumluluk’ kavramları uyuşmamaktadır.

Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları

FEL 403 – Çağdaş Felsefe I

Yazgıya bağlı kalarak yaşama ciddiyeti, insanın kendisine verilen özü gerçekleştirmesidir. Otantik insan, varoluşunun özünden önce geldiğini ve kendini yapıp etmeleri ile yarattığını bilen insandır. Önceden belirlenmiş bir kimlik ya da öz yoktur. Öz, varolmak için seçtiğimiz yol tarafından belirlenir. Böyle doğduğumuz ya da böyle yaratıldığımız için değil, ne kalıtımsal ne aile ne de çevre etkisi ile, sadece biz kendimizi böyle yaptığımız için, ne isek oyuzdur. Dünyadayızdır, atılmışızdır ve de ölümlüyüzdür. Sartre, varoluşumuzu somut tarihsel koşullarda konumlamamız gerektiğini de yadsımaz. Koşulların içine doğulur; fakat bu koşullar içinde nasıl varolunacağı seçilebilir. Koşullar, satranç oyununun kuralları gibi belirleyici olsalar da, özgür olmayı engelleyen bir durum değildir. Aynı satranç oyununda hamlelerin ve hamle varyasyonlarının seçiminin oyuncuya ait olması gibi koşullar da seçime engel değildir. Üstü çizilecek biri olmamak, hangi koşulda olursa olsun utanç duymadan kendini yaratabilir insan olmaktadır. İnsan, ölümüne kadar kim olduğunu belirleyebilir. Ölümünden sonra bile o insan için konuşulamaz. İnsan, bir taslaktır ve yapıp etmeleridir. İnsan özgürce yaşar ve ölür. Öldükten sonra ona ilişkin şeyler yitip gider.

Yazgısını gerçekleştiren insan, “sincere” , maske takmayan, tutku peşinde koşmayan tavırdaki insandır. Böyle bir insan, kendi kimliğiyle oynamayı reddeden, kendi benini doğadaki şeylerin düzeni gibi “doğal” kabul eden insandır.

İnsanın kendini yaratması/yapması ise otantik'tir. İnsan, ucu açık olanaklılıktır. Benözgü olmak, kendini olumsuzlamaya, ‘nesnel’ özünü aşmaya, yeni varoluş projelerini gerçekleştirmeye kendini açık tutmaktır. “Seçim”, önemli bir kavramdır. Sartre bu bağlamda Kierkegaard’tan etkilenmiştir. Varoluşçuluğun temel talebi, özgürce seçmektir. İlk ilke, özgür eylemdir. Özü tanımlayan, özgürce yapıp etmelerdir. Öz, önceden belirlenmiş ise insan eylemsiz bir durumdadır. Böyle bir insan, özgürlüğünden vazgeçebilir. Bu, “yapacak bir şey yok” ile “yapacak çok şey var” arasındaki farktır. “Herşey, ‘ben’den önce sahnede yer almış” anlayışı özgürlüğü de dışarıda tutar. Yaşam, kimliksiz-anonim güçlerin önceden yazdığı senaryonun oynanması değildir. Radikal bir insancılığın forme edilmesi için teizm devre dışı bırakılmalıdır. Tanrı’ya inananların otantik olamayacağı savunulur. İnsan doğası diye bir şey yoktur; her birey kendi varoluşuna atlamıştır. Bütün kollektivist dogmaları ve Tanrı’yı reddederek, insan kendi otantik varoluşunu kazanabilir. İnsan önce kendi ile ve dünya ile karşılaşır. Yapıp etmeleriyle kendini inşa eder. “Eğer Tanrı öldüyse her şey mübahtır.” Bu, Tanrısız, dramatik bir varoluş dramasıdır. Varolmak için ne öze ne de Tanrı’ya ihtiyaç vardır. İnsan, her an kendi varlığını oluşturmakta özgürdür. “Suçluluk” varsa, bu, taslak bir varlık olmaktadır ve bu, özgürlüğe mahkûm olmaktadır. Aydınlanmanın usçuluğu da seküler bir

Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları

FEL 403 – Çağdaş Felsefe I

dogmatizmdir. Belli değerlerin a priori, kendi içinde iyi olmasının kabulü, teistik bir belirnebiciliğin seküler bir belirlenimcilik ile yer değiştirmesidir.

Tarih, açık bir kitaptır. Yeni bölümleri yazılabilir. **Varoluşçuluk bir “eylem görüngübilimi”dir.** Sadece ve sadece “ben”im yapacağım şeyler, tarihi yazacaktır. Ontolojik düzeyde varlık’ın anlamı sadece yitimli varoluşun taslak yapısı ile açıklanabilir. Gelecek, açık, içi doldurulacak bir anlam açar. Heidegger’in dünya-içinde-varlık tanımını destekler. İnsan, hep kendi önündeki olanaklara atılmış varlıktır. Bu yoksa varoluş da yoktur. **Varoluşçuluk, “yitimsizliğin görüngübilimi”dir.** Gelecekteki olanaklara atılmış ve onları tüketen “ben”, yarattığı anlamlardan tümüyle sorumludur. İnsan, ne olduğundan sorumludur. İnsan, kendi varoluşunun sorumlusudur. **Varoluşçuluk, “bireysel sorumluluğun görüngübilimi”dir.** İnsan, özgür olmaya mahkûmdur. Seçmeme durumunda bile bir seçim yapılır. **Varoluşçuluk, “seçmenin görüngübilimi”dir.** İnsan, seçerken bir sorumluluk alır ve bu seçimle ilişkili nesnel bir ölçüt yoktur. Otantik varoluş söz konusu olduğunda, seçim karşısındaki endişe de bir zorunluluktur. “Endişe” herkes için geçerlidir. Seçim, herkes adına yapılır. Otantik olmayan birey böyle bir duygu içerisinde değildir. Seçmek, kendini seçmektir ve herkes adına seçmektir. Bu da seçim anında büyük bir “endişe” yaşamaktır. **Varoluşçuluk, “endişenin görüngübilimi”dir.** Bütün bu varoluş, sanatsal bir yaratım gibidir ve “ben” ile sınırlıdır. Hiçkimse bu özgürlükten kaçamaz. Bu kökensel özgürlük, sorumluluk, en iyimser tablodur. Özün belirlenmiş olması ise kötümser bir tablo oluşturmaktadır.

Varoluşçuluk,

1. Eylemin görüngübilimidir
2. Yitimsizliğin görüngübilimidir
3. Bireysel sorumluluğun görüngübilimidir
4. Seçmenin görüngübilimidir
5. Endişenin görüngübilimidir

Sartre, “imgelem” ile “algı” arasında bir ayrım yapar.

Özgürlük felsefesini oluştururken, insan bilincinin yönelimselliğinin görüngübilimsel betimlemesini yapmaktadır. İnsanın imgelem gücünün görüngübilimsel betimlemesi önem taşımaktadır ve bu, geleneksel imgelem kavramının eleştirisidir. İmgelem, bilincin bir edimidir.

Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları

FEL 403 – Çağdaş Felsefe I

Sartre, Husserl'i imgelemi yönelimsel bir edim olarak tanımlayan ilk filozof olarak görmektedir. Geleneksel anlayıştaki pasif, edilgen imgelem anlayışına eleştiri getirir.

Sartre, Husserl'in geliştirdiği yönelimsellik kuramını, imgelemi çözümlerken kullanır. Dünyada olma biçimimizin temeli imgelemdir.

ALGI vs İMGELEM *(perception) (imagination)*

İnsanın iki farklı yönelimselliğidir. İkisi de bilincin edimleridir. Algı, bir nesneyi, varolan bir nesneyi sunan, açığa çıkaran bir edimdir. İmgelem, o nesnenin yokluğunda onu sunan bir edimdir. Nesneyi aynı zamanda hem imgeleyip hem de algılamak olanaklı değildir. Algısal olan, şu anda ve şimdi olan yadsınarak, nesne başka bir yerde imgelenir. Sartre, imgelemi, algının yadsınması, olumsuzlanması olarak tanımlar. Bir şeyi imgelemek, varolanın yadsınması ile olanaklıdır. İmgelem, bir şeyin yokluğunda, onu açığa çıkarmaktır. İnsan, varlıkbilimsel olarak dünya-içinde-olan bir varlık olarak sınırlı bir varlıktır. Aynı zamanda bu dünyanın ötesine taşıdığı için, yeni projeksiyonlara açılabilirdiği için özgürdür. Bunun yolu, bilincin imgelem gücüne sahip olmasıdır. İnsan, aşkınsal olarak özgür olduğu için imgeleyebilir. Bu ânın dışında olma yetisi, imgelemele gelir. İnsan, şu ânında olduğu değildir; aynı zamanda olmadığıdır. İnsan, şu ânında kendini gerçekleştirir gerçekleştirmez artık geçmişteki varlık değildir ve gelecekteki varlık olabilir. Geçmişteki “ben” değilim ama henüz gelecekteki “ben” de değilim. İnsanın hiçlik olarak kendini oluşturması, özgürlüktür.

“Hiçlik”, insanı özgür kılacak en temel şeydir. Geçmişteki “ben” değilim ve gelecekteki “ben” de değilim. Şu ân, iki ben-olmayan ile çevrilmiştir.

Duygularımız dışarıdaki bir itkiye tepki olarak gelişmezler. Bunlar, bilincin amaçlı yönelimleridirler. İnsan, ussal bir tin ve us-dışı bir bedenden oluşmaz. Duygular ve imgelem, mekanik açıklamalara indirgenemezler. Duygular erekseldirler; nedensel değildirler. Duygular araçların belli bir amaca doğru belli bir örgüsüdürler. Varolan gerçekliği olumsuzlayan bilinç edimidir. Sartre, duyguların bizim davranışlarımızın normal yolu ile açığa çıktığını öne sürmektedir. Bilincin stratejik bir yol/örüntü izlemesidir. Gerçek dünya, yararlanılamayan, kontrol edilemeyen bir dünyaya dönüştüğünde, ussal davranış yasalarının geçerli olmadığı büyüsel bir dünyaya dönüştürülür. Duygu, tesadüfi olarak ortaya çıkmaz, bilinçli varoluşun bir kipidir. Determinist dünyayı büyüsel dünyaya dönüştüren araçlardır. Duygu, düşünüm öncesi bilincin imgesel yönelimidir. Pre-reflektif yapının yönelimidir. Çaresiz kaldığımızda,

Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları

FEL 403 – Çağdaş Felsefe I

yorumlayamadığımızda, dünyaya yönelik biçimimizi değiştiririz. Duygular, büyüsel davranışlardır. Bu bağlamda dünyanın yadsınması, dünyayı değil, yönelik biçimini değiştirir. Dünyaya yönelik biçimi değiştirdiğinde, istek, isteksizliğe dönüşür. Bu tatminsizlik, nesneye yönelim biçiminin değişmesi ile aşılır. Reel dünya, reel olmayan (unreal) bir rünyaya dönüştürülür. Bu, kökensel isteğin değişimidir. Korku anındaki davranış modeli, normal davranış modelinin (ussal davranış modelinin) üzerindedir. Bu model, ‘Gerçek’in inkârıdır. “Korkunç” olan, gerçek dünyada olacak bir şey değildir. Ona karşı tepkimiz de determinist değildir. Gerçeği stratejik olarak değiştiririz (Örneğin hava kendinde kötü ya da iyi değildir ama “kötü hava” ya da “iyi hava” olarak değişime uğrar). Duygular bizim yönelimselliğimizle ilgilidirler. Kaçınılmaz olanı hiçlemek ile ilgilidirler. Bu edimlerden de sorumsuz değilizdir. İnsan varoluşu, dış nedenlerin bir örüntüsüne, onun koşullayıcı yapısına indirgenemez. Yönelimsel etkinlik, dünyaya anlam yüklemektir. Özgürlük, bu alandan itibaren başlar.